

Hooglandse Nieuwe

informatieblad voor alle geïnteresseerden
rondom de Hooglandse Vieringen van de
Leidse Studenten Ekklesia

zestiende jaargang, nr. 2
april 2020
€ 2 (gratis voor leden)

Rapenburg 100
2311 GA Leiden
071-5134 558
info@ekklesialeiden.nl
www.ekklesialeiden.nl
www.rapenburg100.nl

Hooglandse Nieuwe is het blad voor alle geïnteresseerden rondom de Hooglandse Vieringen van de Leidse Studenten Ekklesia. Het verschijnt zesmaal per jaar.

Redactie Arie de Kluijver, Jasper Radder, Wim Schouten, Jan Slotboom, Myranda Wilbrink, Paulien van Yperen

Opmaak Myranda Wilbrink

Drukwerk Sylvia van Hoven

Hooglandse Nieuwe downloaden via:
vereniging.ekklesialeiden.nl/publicaties/

Postabonnement € 20 per jaar
Nieuwe abonnees opgeven bij het secretariaat:
info@ekklesialeiden.nl

Kopij voor het nummer van 31 mei 2020 met het thema **'heilig'** uiterlijk op zondag 17 mei 2020 insturen naar:
hn@ekklesialeiden.nl

PASTORES

Christiane van den Berg-Seiffert
participantenpastor, 071-512 5137
christiane.vandenbergh@ekklesialeiden.nl
Rob van Waarde, studentenpastor (PKN)
06-4193 5997, rob@rapenburg100.nl
Walther Burgering, studentenpastor (RK),
06-2956 2865, walther@rapenburg100.nl

STUDENTENRAADSVROUW (HUM.)

Jeannette Bakker (tot medio april)
jeannette@rapenburg100.nl

VERENIGING LSE

Zie: www.ekklesialeiden.nl
Dagelijks bestuur:
- *Ronald Meester*, voorzitter@ekklesialeiden.nl
- *Sytske Visscher*,
secretaris@ekklesialeiden.nl
- *Flip van Hoven*,
penningmeester@ekklesialeiden.nl

REKENINGNUMMERS

Vereniging LSE: NL66 INGB 0004 8198 29
- voor alle vrijwillige bijdragen
- voor lidmaatschap: € 25 (studenten € 12,50) per jaar
Stichting rk Vrienden van het Leidse Studenten Pastoraat: NL52 INGB 0000 6152 28
Stichting Diaconaal Fonds Hulpverlening LSE:
NL42 INGB 0003 3133 66 voor alle
diaconale giften

Deze rechtspersonen zijn erkend door de fiscus.
Uw giften zijn aftrekbaar.

In dit nummer over Gedenken:

- 3 Redactioneel
Wim Schouten
- 4 Gedenken
David van Veen
- 5 De zin van gedenken en herdenken
Gerrit Sleuwerhoek
- 6 Door goede machten trouw en stil omgeven
Dietrich Bonhoeffer
- 7 Vervolg "De zin van..."
Gerrit Sleuwerhoek
- 8 Gedenk met mate
Monique van der Gaag
- 9 Gedenken en Vieren
Marga Bakker
- 10 Het ene geslacht gaat en het andere komt ...
Sytske Visscher
- 11 Laatste vlucht van kleine David
Arie de Kluijver
- 12 Denken
Jasper Radder
- 14 Tieden uut Nijhoof
Lex van Wijngaarden

en verder ...

- 15 **LSE-NIEUWS**
- Overzicht Hooglandse Vieringen
- Bij de vieringen (Cor van Bree)
- 16& - Verbondenheid in afzondering, twee bijdragen
- 17 **Christiane van den Berg**
- 18 - Van het bestuur (Sytske Visscher)
- Belronde door bezoekersgroep
- 19 **ACTIEF EN INFORMATIEF**
- Reactie
- Uitgangscollectes
- Vertrek Jeannette Bakker bij studentenpastoraat
- 20 - **Feddema actueel**
- Thema volgend nummer
- Ekklesia Leiden digitaal

*De Dokwerker,
ter nagedachtenis februaristaking
25 en 26 februari 1941*

Redactioneel

Gedenken in tijden van isolement

Wim Schouten

Als kind kreeg ik aan het begin van de 40-daagse vastentijd van mijn moeder een kartonnen strooppot. Daar stopte ik gedurende de hele vastentijd alle snoep in dat ik kreeg. Het verheugende vooruitzicht op de Paasvakantie, tijdens welke die pot in hoog tempo werd leeggegeten, woog ruimschoots op tegen de beproeving van 40 dagen niet snoepen.

Veertig dagen, quarantaine, quaranta giorni, dat was de tijd die zeelieden in tijden van epidemieën in de haven op hun schip moesten blijven, alvorens aan land te mogen. In deze 40-dagen-tijd, en waarschijnlijk ook nog geruime tijd daarna, moeten we ons allemaal in ons eigen scheepje afzonderen totdat het goede, het leven, het kwaad en de dood heeft overwonnen. Dat kunnen we dan vieren, zonder te vergeten degenen die aan het virus zijn overleden en de zorghelden die voor ons gestreden hebben te gedenken.

Gedenken is het thema van dit virus-vrije digitale nummer van de HN. Marga Bakker plaatst dit op één lijn met het thema van het vorige nummer: “vieren”. Gedenken gaat aan vieren vooraf. En vieren doe je met respect voor wat je gedenkt. Marga geniet daarbij van de vele spontane manieren van vieren en gedenken waar mensen toe komen als de tijd daarom vraagt. Net zoals de huidige pannendecksel-huldeblijken voor de zorgsoldaten in onze corona-oorlog. En net zoals Monique van der Gaag met haar rode-roosritueel. Mooi is dat, wanneer je een ritueel voorhanden hebt om te gedenken. Maar toch, soms sta je met lege handen en een hoofd vol verdriet

zoals in het prachtige gedicht van Arie de Kluyver.

Gedenken is niet iets vrijblijvends.

Wanneer we gedenken wat mensen in een ver verleden deden of wat hen overkwam, dan mag dat ook geen kwestie van nostalgie zijn. Het is iets noodzakelijks met het oog op de toekomst. “Vergeten leidt tot ballingschap, maar gedenken is het geheim van verlossing”, kunnen we bij David van Veen lezen. En Gerrit Sleuwhoeck schrijft hoe we door de slachtoffers van kwaadaardige ideologieën te gedenken aangezet kunnen worden tot verzet tegen wie en wat nu met giftige ideeën heden en toekomst vervuilen. Wanneer we toe zijn aan het gedenken van de epidemie die nu door ons land raast, dan zou dat ook niet iets vrijblijvends moeten zijn. Het zou ons moeten helpen om op een andere, bewustere en ten aanzien van de natuur bescheidene manier het leven te vieren. Daar kunnen we nu al wat aan doen. Wat we nu bedenken bepaalt hoe we later gedenken. Dat is niet alleen nuttig, maar ook leuk. Het kan ons helpen om deze moeilijke tijd te doorstaan en er zin aan te geven. Laten we dus net als in mijn jonge jaren, de (minstens) veertigdag-tijd gebruiken om vol van hoop en verlangen een snoeppot te vullen. Een snoeppot vol leuke voornemens als reisjes, concerten, kerkdiensten, gespreksgroepen, feesten, cursussen, bezoeken en andere sociale activiteiten. Maar ook vol van voornemens om te werken aan een nieuwe, solidaire maatschappij in harmonie met de natuur. Het leuke van die sociale snoepsaarpot is dat, wanneer de tijd

van leegeten eenmaal is aangebroken, deze voller wordt naarmate je er meer uit snoept. Wat een vooruitzicht! Onze correspondent uit Nijhoof heeft dat begrepen. “Als God ons thuis brengt uit onze ballingschap, dat zal een droom zijn!” schrijft hij. Laten we op een actieve manier, gebruik makend van de digitale middelen die we hebben, samen naar dat feest toewerken.

Vanwege de coronacrisis kunnen de vieringen in de Hooglandse kerk voorlopig niet plaatsvinden. Daardoor kan ook het drukken en verspreiden van de papieren uitgave van dit blad niet plaatsvinden. Voor iedereen is de Hooglandse Nieuwe nu digitaal beschikbaar.

Gedenken

David van Veen

Vergeten leidt tot ballingschap, maar gedenken is het geheim van verlossing, zei een rabbi. Vrij vertaald zou je misschien ook kunnen zeggen. Vergeten leidt tot niet vrij zijn, maar: gedenken is het geheim van bevrijding. Daarom gedenken wij op 4 mei en zijn we stil om stil te staan bij wat vaak vanzelfsprekend is geworden. Op 4 en 5 mei weten wij weer wat vrijheid kosten kan en ervaren we wat vrijheid is. Daarom willen wij niet vergeten, maar blijven gedenken. Ik gedenk daarom oom Piet. Oom Piet leerde mij wijn drinken. Hij woonde in een prachtig huis ergens voorbij de rand van Leiden. Als student maaide ik 's zomers zijn gazon en als dank kreeg ik dan twee flessen wijn die hij snuivend uit zijn wijnkelder naar boven haalde. Eentje trok hij open en met het glas in de hand filosofeerden wij dan samen over het leven. Na afloop moesten we altijd even bij zijn kippen kijken. Want daar was hij trots op. Enigszins licht in het hoofd klom ik dan daarna op mijn studentenfiets en reed rammelend terug naar Leiden met achterop de tweede fles wijn. Dat waren wij mooie avonden. Ook daaraan denk ik nog vaak terug. Een paar jaar geleden is hij overleden. Als predikant leidde ik de dienst waar-

in het vooral zijn goede oude vriend was die diepe indruk op mij maakte. Ook hij sprak. Hij wilde vertellen van zijn lange vriendschap met oom Piet. Die was in de oorlog begonnen. Zij kenden elkaar uit het verzet waar zij beiden als student bij betrokken waren. Maar het ging mis en ze kwamen in een kamp terecht over de grens, in Duitsland. Toen de bevrijding dichterbij kwam, vluchtten zij samen met de gedachte op hun hielen van hun neergeschoten vrienden. De nacht ademde angst. De dag rook naar dood. Uitgeput en hongerig sleepten zij elkaar voort. Tot in detail wist de oude vriend dat gevoel bij de aanwezigen op te roepen. Ik weet nog dat ik dacht: Dat wordt een lang verhaal, want dit is slechts het begin van hun lange vriendschap.

vergeten leidt tot ballingschap,
maar gedenken is het geheim van
verlossing

Toen, zei de oude vriend, kwamen we bij de grens en daar, daar was de vrijheid. En wat daarna allemaal kwam in ons lange leven, daarover valt niet méér te zeggen dan dit ene moment: de vrijheid die wij samen omarmden. Het was stil in de zaal. En verbaasd zag ik dat de oude man terugliep. Zijn verhaal was wel erg plotseling afgelopen. Was er niet meer te zeggen geweest over oom Piet? Maar mijn verbazing sloeg om in verwondering, want dit was precies de bedoeling van die oude vriend. Wat viel er méér te zeggen? Alles kwam samen in die ervaring van

vrijheid; ook alles wat daarna nog is gekomen. Ik besloot dit verhaal nooit meer te vergeten, dit gedenken van het geheim van bevrijding. Daarom vertel ik het u ook hier, zodat we nooit vergeten de vrijheid die wij vaak zo vanzelfsprekend inademen.

Dat wij gedenken zij die de vrijheid vierden.
Dat wij gedenken zij die voor die vrijheid vielen.

Als wij zo vandaag gedenken,
verstaan wij die spreuk:

vergeten leidt tot ballingschap,
maar gedenken is het geheim van verlossing.

De zin van gedenken en herdenken

Gerrit Sleuwenhoek

Het is mooi weer en er wordt nog volop gevoetbald op het pleintje voor mijn deur. Maar dan is het opeens stil. Ik kijk op mijn horloge. Het is kwart voor acht en de kinderen op het plein zijn naar binnen. Het is 4 mei en Nederland gedenkt zijn doden. Jong en oud. En de vlaggen hangen halfstok.

Elk jaar opnieuw vindt dit ritueel plaats. Het is voor mij een belangrijk moment in het jaar. Dodenherdenking is direct gekoppeld aan mijn familie. Al jong werd ik er als kind mee geconfronteerd. Een oom van mij had in de meidagen in Ypenburg gevochten, in Eijsden in het verzet gezeten en verschillende concentratiekampen overleefd. Daar werd door hemzelf nooit over gesproken, maar het was voor mij als klein kind al duidelijk dat hij verschrikkelijke dingen had meegemaakt. Ik was brugklasleerling toen hij overleed. Hij was nog maar 50 jaar oud. Mijn herinneringen aan hem zijn de herinneringen van mijn vroege jeugd. Mijn tante heeft haar man en twee kinderen die jong gestorven zijn, ruim 40 jaar overleefd. Met haar en hun pleegzoon heb ik altijd goed contact gehad. Samen met haar pleegzoon be-

zocht ze jaarlijks de dodenherdenking in Natzweiler en de Dachauherdenking in Nederland en daar sprak ze met ons over. Gedenken en herdenken is in onze familie daarom een normaal onderdeel van het leven geworden. Op 4 mei herdenk je de doden die gevallen zijn voor de vrijheid van andere mensen.

Nu mijn tante niet meer leeft en ik een aantal dozen met onderscheidingen, herinneringen aan het verzet in Eijsden en een fotoboek in mijn bezit kreeg, stond ik opeens oog in oog met de vraag wat ik daarmee moest doen. Hun kinderen waren jong gestorven. Wie herinnert zich hen nog als mijn generatie er niet meer is. Ik besloot een poging te doen om hun leven voor de neven en nichten van de familie op te gaan schrijven. Maar er ontbraken nogal wat puzzelstukjes.

Daarnaar ben ik op zoek gegaan. Naar de familie Smeets in Eijsden waarmee hij in oorlogstijd veel contact had. Bij hen werd ik met veel warmte ontvangen en opeens werd een deel van zijn verleden voor mij helder. Hoe hij na de meidagen in Eijsden waar hij voor en in de oorlog werkte, bij het verzet in dit Zuid-Limburgse dorp betrokken raakte.

De geschiedenis van die verzetsgroep is onlangs door Paul de Jongh in zijn boek "Grenzeloos verzet" beschreven. Opeens werden de foto's in het fotoboek van bijvoorbeeld twee monniken in een kader geplaatst. De Rooms-Katholieke kerk in Zuid-Limburg en de Voerstreek speelde een belangrijke rol

in het verzet tegen het nazisme. Met één van de zonen van de familie Smeets, die overigens zeer geleden heeft onder de oorlog, heb ik goed contact en hij heeft mij veel kunnen vertellen over het verzet in Eijsden. Met hem en zijn familie en zijn vader ben ik enkele keren op de dodenherdenking in Eijsden geweest. Alle doden die in Eijsden tijdens de oorlog gevallen zijn, worden jaarlijks herdacht. Burgers, leden van het verzet en de joden die uit Eijsden weggevoerd zijn. Een aantal maanden geleden zijn er voor verschillenden van hen Stolpersteine bij de huizen waar zij woonden, gelegd. Ik mocht daarbij aanwezig zijn en zag hoe de Duitse kunstenaar Gunter Demnig ze zelf in het trottoir legde. "Man fällt nicht über die Stolpersteine, du stolperst mit dem Kopf und dem Herzen". Ik kende ze al vanuit Berlijn en Amsterdam en had er vaak met mijn leerlingen over gesproken. Telkens wanneer ik door een stad of dorp loop en zulke Stolpersteine zie, blijf ik even staan en lees welke namen erop geschreven staan. Elke keer raakt het me weer. Waarom?

Omdat we hen niet mogen vergeten. Ze worden al lezend herdacht en in herinnering gehouden. Daarom sta ik er altijd even bij stil.

En dat brengt me bij mijn eigen werk als leraar op school. Ik ben er honderden keren langs gelopen. Ons eigen oorlogsmonument in de hal op school. Mementote, "Herinnert", staat erop geschreven, maar er werd al jaren niets mee gedaan. 4 mei valt altijd in de vakantie en dan is de school dicht. Ruim een jaar geleden is daar verandering in gekomen.

[tekst verder op pg 7]

De Duitse kunstenaar Gunter Demnig legde zelf de Stolpersteine in het trottoir

Door goede machten trouw en stil omgeven

Door goede machten trouw en stil omgeven,
behoed, getroost, zo wonderlijk en klaar,
zo wil ik graag met u, mijn liefsten, leven,
en met u ingaan in het nieuwe jaar.

Wil nog de oude pijn ons hart vernielen,
drukt nog de last van 't leed dat ons beklemmt,
o Heer, geef onze opgejaagde zielen
het heil waarvoor Gij zelf ons hebt bestemd.

En wilt Gij ons de bitt're beker geven
met gal gevuld tot aan de hoogste rand,
dan nemen wij hem dankbaar zonder beven
aan uit uw goede, uw geliefde hand.

Maar wilt Gij ons nog eenmaal vreugde schenken
om deze wereld en haar zonneschijn,
leer ons wat is geleden dan herdenken,
geheel van U zal dan ons leven zijn.

Laat warm en stil de kaarsen branden heden,
die Gij hier in ons duister hebt gebracht,
breng als het kan ons samen, geef ons vrede.
Wij weten het, uw licht schijnt in de nacht.

Valt om ons heen steeds meer het diepe zwijgen,
de eenzaamheid, die nergens uitkomst ziet,
laat ons dan allerwege horen stijgen
tot lof van U het wereldwijde lied.

In goede machten liefderijk geborgen
verwachten wij getroost wat komen mag.
God is met ons des avonds en des morgens,
is zeker met ons elke nieuwe dag.

Dietrich Bonhoeffer

Vertaling Jan Willem Schulte Nordholt

Liedboek lied 511

Twee collega's en ik werden gewezen op een voorstelling van Timo Waarsenburg waarin hij het leven van Hans Beckmann en Noemi Beckmann vertelt. Wij zijn daar naartoe geweest en kwamen zeer onder de indruk in onze school terug. De geschiedenis van hun leven is bijna niet te geloven. Zijn zus Tineke Beckmann wordt op het oorlogsmonument genoemd. We besloten om Timo Waarsenburg naar school te halen. In ons theater heeft hij het levensverhaal opnieuw verteld.

Heel bijzonder was dat zijn 94-jarige vrouw Noemi en hun dochter, ook oud-leerling, daarbij aanwezig konden zijn.

Vanaf die indrukwekkende avond hebben we geprobeerd om over de oud-leerlingen en oud-collega's die op het monument genoemd worden informatie te vinden. Dat is grotendeels gelukt. Op onze schoolwebsite www.vhl.nl onder de knop Leiden kunt u hun verhalen lezen onder "Verhalen over een oorlogsmonument". In de week voor de meivakantie besteden we aandacht aan hen en wordt één van hen speciaal herdacht. De reacties van de leerlingen zijn positief en regelmatig vragen ze waarom we dat doen en wie de anderen zijn. Zo worden ze niet vergeten en wordt een deel van onze schoolgeschiedenis weer onder onze aandacht gebracht. Mementote, opdat ze niet vergeten worden.

En waarom zouden we elk jaar daar nog apart aandacht aan besteden? Die vraag komt ook elk jaar weer op. Het is toch al zo lang geleden of kunnen we niet alle doden, die in oorlogen gevallen zijn herdenken?

Elke dag houd ik me in mijn vak als geschiedenisleraar bezig met de Duitse geschiedenis, de Koude Oorlog en de Nederlandse opstand. Het zijn

examenonderwerpen en dagelijks komen totalitair denken, vrijheid en onvrijheid, vrijheid van meningsuiting, racisme, geweld en discriminatie op de een of andere manier aan de orde.

Om op maandagmorgen om 8:30 uur daar mee bezig te zijn, valt niet altijd mee.

Waarom ga ik daar toch telkens weer mee aan de slag?

Eenvoudig omdat ik geloof in een betere wereld, een wereld waar ieder mens zich thuis kan voelen. Daar wil ik me

voor inzetten en met mijn vak kan ik daar een steentje aan bijdragen.

"Nooit meer Auschwitz" zoals dat op het monument van Jan Wolkers staat, blijft een levenslange opdracht.

De Trumps, Erdogan, Poetins, Orbans, Kim Jong Un, Xi's en Bolsonaro's grijpen steeds de macht. Soms zelfs op democratische wijze net zoals Hitler in 1933.

Waarom moeten we ons tegen deze mannen en hun ideeën verzetten?

Voor mij is het duidelijk dat ze twee van de grondbeginselen van het christelijk geloof met voeten treden.

Net zoals het nazisme vertrappen zij de

gedachte dat de sterkere voor de zwakkere moet opkomen, dat iedereen gelijk is en dat er geen onderscheid mag zijn tussen mensen ongeacht geboorte, geslacht, huidskleur enz. Deze basisprincipes van het christelijk geloof waren de nazi's een doorn in het oog. En we kennen allemaal de gevolgen van dit denken. En ook nu worden deze basisprincipes weer door machthebbers met voeten getreden. Met allerlei propaganda en trucs spuien ze hun kwaadaardige ideeën. We lezen er elke dag weer over in de krant en zien het op tv. We moeten daartegen in verzet komen zoals Bonhoeffer in verzet kwam.

Door de mensen te herdenken die in het verleden opkwamen voor deze belangrijke christelijke waarden, realiseren we ons dat we in deze wereld een opdracht hebben om de wereld beter te maken en het onrecht te bestrijden. Dat kost veel van ons en we zullen misschien niet zo moedig zijn zoals zij, maar we kunnen niet wegstijgen.

We kunnen ons misschien gedragen weten en moed krijgen door de woorden van Dietrich Bonhoeffer in zijn lied "Door goede machten trouw en stil omgeven", dat hij in januari 1945 in de gevangenis schreef.

[tekst van dit lied zie pagina 6. hiernaast]

Gedenk met mate

Monique van der Gaag

Met gedempt licht en ingetogen gezang gedenken we in de Ekklesia op Stille Zaterdag Hem, die ons voorging. We gaan in processie door de kerk. En wanneer het Licht via de grote Paaskaars binnen wordt gebracht, ontroert mij dat hevig. Het is dit ritueel, de herinneringen aan eerdere binnenkomsten, maar ook de symboliek. Het vertrouwen, dat niets onmogelijk is bij Hem. Het optimisme en de hoop. Of in wereldlijke taal via de spreuk op mijn keukenkastje: It seems always impossible until it is done.

Rode roos

Een rode roos speelde bij ons thuis een gedenkwaardige rol. Mijn vader gaf me er één voor mijn verjaardag. Of als ik een diploma had behaald. Wat heb ik die lange, rode roos gemist, die eerste verjaardagen dat ik het zonder mijn vader moest rooien. En misschien miste ik zijn verjaardagscadeau nog wel meer. Ik kreeg mijn aantal levensjaren vermenigvuldigd met 5. En dan in guldens. Dat waren nog eens tijden... Daarom nam ik uit de Bijlmer, waar ik als juf op een zwarte school werkte, een grote rode plastic roos mee, die zeker tien jaar in een hoek van mijn huiskamer stond. Inmiddels is de steel geknakt. Ik heb alleen nog het bloemhoofd over. Dat ligt als een dekseltje op de mand, waarin ik mijn bloembollen bewaar. Ook leuk.

Liefde

Flowers don't tell, they show: zo nam ik afscheid van mijn vader met rode

rozen. Ik was 34 toen ik wees werd. Ik koos 33 rode en één witte om de symboliek van liefde te benadrukken. Mijn vader had bedacht, dat hij samen met mijn moeder gecremeerd wilde worden. Dat had nogal wat voeten in de aarde, omdat het parochiebestuur geen toestemming gaf om haar te laten opgraven. En er was maar zo weinig tijd. "Ik ga het voor je regelen, Pap!". Hoewel ik er niet aan toe was om nogmaals afscheid van haar te moeten nemen, wist ik dat ik over mijn eigen schaduw heen moest stappen. First things first dus. Met witte rozen wilde ik haar gedenken: 33 witte voor de onschuld en één rode. Zo deed ik dat. En ik heb nooit spijt daarvan gehad.

Gedenken

Met mooie dieporanje rozen ben ik nog eens gaan gedenken. Op de Waalsdorpervakte, waar ik vrijwilliger was. Oranje had een dubbele symboliek. Vanwege ons Koningshuis én omdat het de lievelingskleur van mijn moeder was. Ik was zo trots op mijn vondst. Ik had geen schoenen meer nodig, want ik liep ernaast. Met zonnebloemen onder mijn arm en hortensia uit eigen tuin toog ik naar het Indisch Monument. Ook daar stond ik te gedenken. In de stromende regen. Of in de brandende zon.

Piëteit

Ieder jaar zorgde ik aan het eind van de winter voor een rode roos. En ik stak een kaars aan. Dat was mijn eigen gedenkmomentje. Voor mijn vader. Uit piëteit, maar ik haalde altijd opgelucht adem als het weer voorbij was. Als deze donkere maanden weer voorbij zijn. Vorig jaar kwam er een appje van een goede vriendin. Ze stuurde een emoticon mee van een aapje dat twee handen voor de ogen sloeg. Wat was mijn herdenkingsdatum ook alweer? Ik liet haar in het ongewisse. Ik gedenk namelijk alleen een kwartiertje 's avonds. De dag zelf is voor mij! Dit

jaar staat mijn schuur vol bloemen. Mijn hart en hoofd zijn vol van bloemen. De hele dag ben ik bezig met bloemen. En zo kwam het dat ik de rode roos vergat te kopen. Ik vergat zelfs de kaars. Mijn vader zou zeggen: "Laat de doden met rust, ga door met je leven!" Gedenken is goed, maar met mate.

geen 33 en 1, maar wel wit en rood

Gedenken en Vieren

Marga Bakker

De twee thema's van de laatste nummers van de Hooglandse Nieuwe liggen wel heel dicht bij elkaar. We gedenken iemand als hij/zij is overleden en vieren het verloren gegane bestaan in een dankdienst voor zijn/haar leven.

Zo gedenken we dat 50 jaar geleden een stel progressievelingen op het idee kwam de oecumenische Leidse Studenten Ekklesia te grondvesten en vieren we dat dit jaar met allerlei feestelijke en inhoudelijke activiteiten (voor zover Corona dat toelaat).

We gedenken ook in stilte en eerbied de doden en vervolgd van de Tweede Wereldoorlog op 4 mei. En een dag later vieren we de bevrijding.

Vieren is altijd leuker en makkelijker dan gedenken. Maar hoe vier je met respect voor wie of wat je gedenken wilt? Hoe geef je er vorm aan? Mensen kunnen daar heel spontaan en creatief mee omgaan. Zo gingen mensen spontaan langs de route staan die de rouwauto's over de snelweg volgden na de ramp met de MH17. In stilte of met applaus werden de overledenen van dit vreselijke vliegtuigongeluk herdacht. Recent werd een onschuldige advocaat die de verdediging van een crimineel op zich had genomen op klaarlichte

dag vermoord. Mensen kwamen bloemen neerleggen of lieten door teksten weten dat ze dachten aan het werk van deze advocaat en mee-rouwden met diens nabestaanden. Niemand heeft dat 'voorgeschreven', het gebeurt gewoon. Juist dat wat spontaan opkomt is vaak zo mooi. Dat moet je vooral laten gebeuren. Wanneer het kabinet zou verordenen dat voortaan in vergelijkbare gevallen zo iemands dood dient te worden gedacht, dan wordt er vast niet zo van harte gevolg aan gegeven.

Het niet-vastgelegde ritueel geeft ons ruimte om persoonlijke emoties te verwoorden of vorm te geven. Bij uitvaarten zijn het de naaste familieleden die vragen om het lied dat oma altijd zong of de favoriete deun van vader. In speeches wordt aangehaald wat de overledene zo belangrijk of leuk vond en wat zo bijzonder aan zijn of haar leven was. Het krijgt opnieuw inhoud voor degenen die aanwezig zijn. Zij zien de persoon in kwestie weer even voor zich of horen juist zaken die ze nooit geweten hadden. Gedenken is mooi.

En dan? In de rooms-katholieke kerk kent men de Jaarmis. Ongeveer een jaar na het overlijden van de dierbare. Familie en vrienden komen samen in

de kerk en staan weer even stil bij het leven en overlijden van deze bijzondere persoon. In de Ekklesia noemen we met Allerzielen in november alle namen van de overledenen en gedenken ze met een lichtje. En hoe we verder onze doden gedenken is geheel vrij. Voor de een zal dat zijn door zoveel mogelijk het graf te bezoeken, een ander wordt daar alleen maar meer verdrietig van en wil liever de overledene en diens leven herdenken door er met anderen over te praten. Of door de muziek te beluisteren.

Tot twee keer toe heb ik een dierbare echtgenoot begraven. Daarbij had ik veel steun aan de woorden van Dietrich Bonhoeffer. Juist in mijn onvermogen troost te vinden bij hun graf en niet goed wetend hoe ik ze kon gedenken, gaf deze tekst een nieuw inzicht. Bonhoeffer schreef deze overdenking tijdens zijn gevangenschap, beseffend dat de kans groot was dat hij werd vermoord. Dat gebeurde helaas dan ook, kort voor de bevrijding. We besteden dit jaar aandacht aan het feit dat dit 75 jaar geleden plaatsvond. Zo gedenken we het bestaan van Dietrich Bonhoeffer.

Dietrich Bonhoeffer

Als je van iemand houdt
en je bent door de dood van elkaar gescheiden,
dan is er op de wereld niets en niemand,
die de leegte van de afwezigheid kan vullen.
Probeer het maar niet, want het zal je nooit lukken.
Aanvaard liever het gemis dat je is overkomen.
Dat klinkt hard, maar het is ook een grote troost,
want zolang de leegte werkelijk leeg blijft,
blijf je daardoor met elkaar verbonden.

Zeg niet: "God zal de leegte vullen",
want – geloof me – dat doet Hij niet.
Integendeel: Hij houdt de leegte leeg
en helpt ons om zo de vroegere gemeenschap
met elkaar te bewaren, zij het ook in pijn.

Hoe mooier en rijker de herinneringen,
des te moeilijker is het afscheid.
Maar dankbaarheid zal de pijn der herinnering
veranderen in stille vreugde.

De mooie dingen van vroeger
zijn geen doorn in het vlees,
maar een kostbaar geschenk,
dat je met je mee draagt.
Zorg dat je niet altijd blijft graven in je herinneringen,
maar doe dat van tijd tot tijd.
Ook een kostbaar geschenk bekijk je niet aldoor,
maar alleen op bijzondere ogenblikken.
Buiten die ogenblikken is het een verborgen schat, een veilig bezit.
Dus, droog je tranen en huil niet,
Als je van me houdt.

Het ene geslacht gaat en het andere komt.....

Sytske Visscher

Over de vraag of genealogisch (stamboom-) onderzoek gezien kan worden als een vorm van herdenken of gedenken zullen niet veel genealogen ooit écht hebben nagedacht. Toch antwoordden verschillende collega-genealogen bevestigend op deze vraag. Een van hen zei: 'Ik heb bij mijn genealogisch werk meer dan eens het gevoel gehad, dat ik iemand uit het verleden postuum recht deed door op zijn of haar (meestal haar) leven "nieuw licht" te laten vallen.'

Hoe is het bij mij eigenlijk begonnen? Trouwen met iemand die dezelfde familienaam heeft – en zeker als de spelling van die naam afwijkt van de meest gangbare – roept al snel de vraag op of je soms familie van elkaar bent. Dat overkwam ook mij (ons) in 1975. Toch duurde het nog een aantal jaren voordat ik daadwerkelijk begon aan de zelf gestelde opdracht te bewijzen dat we geen familie van elkaar zijn. Een buurman wees mij op het bestaan van het Centraal Bureau voor Genealogie (CBG) in Den Haag. 'Daar hebben ze alles wat je weten wilt en jullie zijn echt familie van elkaar', was zijn aanbeveling om eens een bezoek aan de studiezaal te brengen.

Begin 1980 ging ik op een dinsdagavond naar Den Haag, daarna in de zomervakantie naar de – toen nog – Rijksarchieven in Groningen en Overijssel, en kon al vrij snel concluderen dat mijn gevoel klopte en dat de buurman niet gelijk had. In elk geval via onze beide families Visscher zijn we niet aan elkaar verwant.

Het lastige was vervolgens wel, dat ik besmet was met een volkomen onschuldig virus, namelijk dat van het genealogisch onderzoek. Iedere vondst roept daarbij weer nieuwe vragen op, die uiteraard beantwoord moeten worden.

'Gelukkig' moest je toen om onderzoek te kunnen doen nog fysiek bezoeken brengen aan studiezalen van archiefdiensten. Daardoor was het onmogelijk om op alle vrije uurtjes van de dag met je hobby bezig te zijn. Zo af en toen eens een zaterdag(ochtend) of een dinsdagavond naar het CBG in Den Haag of de studiezaal van een niet al te ver verwijderde archiefdienst lukte nog wel, maar met een jong gezin zat meer er niet in. In september 1984 deed zich de mogelijkheid voor om van mijn hobby mijn werk te maken. Tot mijn pensionering in het voorjaar van 2019 heb ik met heel veel plezier als onderzoeker gewerkt bij het CBG.

Wat beweegt iemand eigenlijk om met stamboomonderzoek te beginnen? Op die vraag is onmogelijk een eenduidig antwoord te geven. De argumenten zijn legio. Voor mij was dat zoals gezegd die zelfde familienamen. Voor anderen kan het een hardnekkig in stand gehouden familie verhaal zijn, een familie wapentje dat circuleert, een bijzondere familienaam, en ga zo maar door.

middeleeuws genealogisch geschrift

Ons land – en ongetwijfeld ook in de rest van Europa – is genealogisch onderzoek lange tijd vooral gedaan door deftige heren, die hun onderzoek voornamelijk begonnen waren om afstamming van – bij voorkeur - adellijke families aan te tonen. Daarbij werd enige manipulatie van de werkelijkheid vaak niet geschuwd. Bij het ontbreken van een degelijke administratie van geboorte, huwelijk en overlijden – zoals vóór 1811 het geval was - kon een afstammingsreeks vrij eenvoudig gebaseerd worden op familie verhalen of documenten die voor andere onderzoekers niet of niet makkelijk toegankelijk en dus ook niet eenvoudig controleerbaar waren.

Onder druk van de rijksoverheid is de afgelopen 20 jaar door de Nederlandse archiefdiensten in hoog tempo heel veel bronnenmateriaal gedigitaliseerd en via databases op het internet beschikbaar gekomen. Dat maakt allerlei historisch onderzoek – en dus ook genealogisch onderzoek - veel eenvoudiger. De onderzoeker kan immers op elk moment van de dag vanachter zijn/haar eigen computer onderzoek doen.

Daarnaast gingen onder invloed van de publicaties van auteurs als Geert Mak (*De eeuw van mijn vader*, 1999), Judith Koelemeijer (*Het zwijgen van Maria Zachea*, 2001), en Suzanna Jansen (*Het pauperparadijs*, 2008) en de NTR-serie *Verborgene Verleden* steeds meer mensen belangstelling krijgen voor de eigen familiegeschiedenis. Deze nieuwe generatie stamboomonderzoekers is echter niet tevreden met de kale feiten van geboorte, huwelijk en overlijden. De achter die feiten verborgen – vaak schrijnende, maar soms ook bijzondere of grappige - verhalen vinden zij veel belangrijker. Hoewel die kale feiten wel belangrijk blijven als het skelet van de

familiegeschiedenis. Maar dat terzijde. Deze onderzoekers willen bijvoorbeeld ook weten hoe de leef- en werkomstandigheden van hun voorouders waren, wat de achtergrond was van plaatsing in de Drentse Koloniën van Weldadigheid (Veenhuizen) was, waarom zoveel mensen zich vanuit heel Europa hier vestigden om – vooral in de grote steden – in meestal zeer armoedige omstandigheden te leven.

Van hun onderzoek en de resultaten daarvan doen veel genealogen tegenwoordig verslag op een eigen website of in een blog. Ze delen ook hun resultaten met – verre – familieleden op besloten facebookpagina's. Anders dan bij een gedrukte publicatie geeft digitaal publiceren ook de mogelijkheid om regelmatig aan te vullen en te verbeteren. Met de resultaten van onderzoek in bijvoorbeeld de bevolkingsregisters (adressen, kerkelijke gezindte, beroepen, e.d.), de notulen van een kerken-

raad (niet alleen lidmaatschap van een kerkenraad, maar ook uitoefening van de kerkelijke tucht), militaire stamboeken, en notariële en rechterlijke archieven is het in veel gevallen mogelijk een beeld te schetsen van het leven van een voorouder. En dat is wat veel stamboomonderzoekers tegenwoordig doen.

Er wordt wel gezegd dat iemand pas dood is als er niet meer over hem/haar gesproken (of geschreven) wordt. In zekere zin is dat wat tegenwoordig, veel meer dan in het verleden, bij genealogisch onderzoek gebeurt: er wordt (weer) over iemand gesproken – geschreven – gelezen. En dus mag de conclusie van dit verhaal luiden, dat het antwoord op de vraag van de HN-redactie voorzichtig bevestigend beantwoord kan worden. Genealogisch onderzoek kun je zien als een vorm van gedenken/herdenken.

*kwartierstaat in foto's van
Sytske Visscher*

Laatste vlucht van kleine David

vijf pond David, duizend dromen
is nu een heel klein hoopje as

Mag je pappa nu nog even
in de hemel met je zweven

Mag je mama nu nog huilen
om jouw lach die ze nooit zag

en mogen wij nog even treuren
om de vriend die je nooit was

Arie de Kluijver

Denken

Jasper Radder

Inleiding

Hanna Arendt (1906-1975) heeft een indrukwekkend boek geschreven: *Denken, Het leven van de geest*¹. Als reden geeft zij daarvoor in de eerste plaats op wat zij ervoer tijdens het proces van Eichmann in 1961 in Jeruzalem: zij zag een doodgewone, alledaagse man zonder diepgang die als een klerk zijn werkzaamheden verrichtte tijdens het Naziregime, geen monster, al waren de daden monsterlijk. Zij zag geen domheid, maar gedachte-loosheid en stelt daarom de vraag: 'Zou het probleem van goed en kwaad, ons vermogen om recht en onrecht te onderscheiden, verband kunnen houden met ons vermogen om te denken?' Voordat zij zich hierin verdiepte had zij zich intensief bezig gehouden met het alledaagse actieve leven, gekenmerkt door arbeiden, werken en handelen.

De tweede reden heeft dan ook te maken met de theorie van het bestaan van twee werelden: die van het hectische actieve leven van alledag versus die van de rust van de contemplatie, 'in het oog van de storm'. Deze laatste heeft sinds Plato (427-347) met zijn wereld van de ideeën in de filosofie, en het daarop gestoelde hiernamaals van het christendom, tot in de 19e eeuw de eerste plaats ingenomen. Sindsdien is aan de wereld van het alledaagse, die van het verschijnen (de fenomenologie), meer aandacht geschonken. Arendt concludeert zelfs: 'Wat aan zijn eind gekomen is, is het fundamentele onderscheid tussen het zintuiglijke (het fysische) en het bovenzintuiglijke (het metafysische)'. In de 19e eeuw komt Nietzsche (1844-1900) dan ook met zijn uitspraak: 'God is dood. Wij hebben hem gedood'.

Het verschijnen

Wij verschijnen in de wereld bij onze geboorte en verdwijnen er weer uit bij onze dood. Verschijnen veronderstelt

dat wij worden waargenomen door toeschouwers. Wij zijn niet slechts in de wereld, maar ook van de wereld. Verschijnen en Zijn vallen daarmee samen. In tegenstelling tot levenloze materie hebben levende wezens een drang tot zelf-vertoon. Het primaat van het verschijnen is een feit van het alledaagse leven waaraan niemand kan ontsnappen, ook filosoof en wetenschapper niet. De werkelijkheid die ik waarneem wordt gewaarborgd door de samenwerking van mijn vijf zintuigen, sinds Thomas van Aquino (±1225-1274) de *sensus communis*, het gezond verstand, genoemd, ons "zesde zintuig". Het geeft ons het gevoel van werkelijk-zijn. Maar wij nemen alleen de buitenkant, het oppervlak, waar, de binnenkant, het innerlijk, waar de levensprocessen plaats vinden zijn voor ons niet direct toegankelijk. Deze processen hebben als doel de verschijnselen tot stand te brengen en in stand te houden. De wetenschap onderzoekt het verborgen functionele apparaat dat deze fenomenen doet verschijnen. Zij is in dit opzicht niets anders dan een verfijnd verlengstuk van het gezond verstand dat voortdurend zintuiglijke illusies verjaagt, zoals de wetenschap dwalingen verjaagt. Kant heeft een duidelijk onderscheid aangebracht tussen enerzijds Verstand (intellect, verstand), het kenvermogen, en anderzijds Vernunft (rede, denken). Het verstand verlangt te vatten wat aan onze zintuigen gegeven is, maar het denken verlangt de betekenis, de zin ervan te begrijpen. Het hoogste criterium van kennis is waarheid. Door resultaten van onderzoek kan deze waarheid vervangen worden door een andere.

De ziel

De relatie buiten-binnen geldt voor ons lichaam,

niet voor onze ziel. Het intense leven van de ziel wordt uitgedrukt in een blik, een klank, een gebaar, opgeroepen door gevoelens, passies en emoties waarvan ik beslis wat geschikt is om te laten verschijnen: mijn zelf-presentatie. Wanneer ik besluit niet alles te laten verschijnen, de grond, is wat wel verschijnt dus schijn, de prijs die we voor de wonderen van het verschijnen betalen.

De geest

Denken, willen en oordelen zijn de drie fundamentele mentale activiteiten van de geest. Aan de laatste twee besteedt Arendt in dit boek slechts zijdelings aandacht. Gezien vanuit het perspectief van de wereld van de verschijnselen is het voornaamste kenmerk van mentale activiteiten hun onzichtbaarheid, in tegenstelling tot de activiteiten van de ziel. Het bewustzijn levert een besef op van de onveranderlijkheid van het ikben. Ik ben me bewust van mezelf, niet zoals ik aan mezelf verschijn, maar alleen dát ik ben. Dit besef waarborgt de identiteit en de continuïteit van het ik door de veelvuldige voorstellingen, ervaringen en herinneringen heen, een leven lang. Mentale activiteiten kunnen alleen tot stand komen door een weloverwogen terugtrekking uit de wereld van de verschijnselen.

Het denkproces

Elke mentale daad berust op het vermogen van de geest om voor zichzelf

aanwezig te stellen wat afwezig is voor de zintuigen. Aangezien onze hele mentale terminologie gebaseerd is op metaforen ontleend aan het zien, wordt deze gave van de geest 'verbeelding' genoemd. Het geheugen bewaart dit 'beeld' en houdt het ter beschikking voor de herinnering. Het denken moet de particuliere entiteiten die aan de zintuigen gegeven zijn wel zo bewerken dat de geest er, in hun afwezigheid, mee kan omgaan, het moet deze entiteiten ont-zinnelijken. Zonder dit vermogen dat het afwezige aanwezig maakt in ont-zinnelijke vorm zouden denkprocessen niet mogelijk zijn. Dit ont-zinnelijke beeld wordt opgeslagen in het geheugen en kan dan als denkbeeld, gedachte-ding, vanuit de herinnering door het denken worden opgeroepen. Er vindt dus een tweevoudige transitie plaats van zichtbaar voorwerp naar onzichtbaar beeld en naar gedachte-ding. Op deze wijze leert de geest omgaan met dingen die afwezig zijn en bereidt er zich op voor om dingen te begrijpen die altijd afwezig zijn en niet herinnerd kunnen worden, omdat zij nooit aanwezig waren voor de zintuiglijke ervaring. Tot deze gedachte-dingen behoren begrippen, ideeën, categorieën en dergelijke. Op deze wijze baant het gezond verstand de weg tot de mogelijkheid abstract te denken. Elk denken is strikt genomen een na-denken. Onze geest heeft het vermogen om fictieve entiteiten te creëren, zoals de eenhoorn. Om vragen als: 'Wat is geluk, rechtvaardigheid of kennis' te kunnen beantwoorden moeten we deze eerst in het dagelijks leven ervaren hebben. Vervolgens moeten deze ervaringen via verbeelding in de geest geïncorporeerd worden, alvorens ons denkvermogen zich met deze vragen kan inlaten. Een dergelijke operatie gaat aan alle denkprocessen vooraf. Alleen het logisch redeneren vormt er een uitzondering op, omdat daar alle banden met de levende ervaring zijn doorgesneden. De resultaten van de denkactiviteit vormen geen onwrikbaar axioma waar men later niet vanaf zou mogen wijken.

Tijd en ruimte

In de gewone ervaring zijn tijd en ruimte ondenkbaar zonder een continuüm, van het verleden via het heden naar de toekomst, en van het hier in alle richtingen. Het denken vernietigt afstanden, zowel in de tijd als in de ruimte. Ik kan vooruit lopen op de toe-

komst, eraan denken alsof ze reeds aanwezig is, en ik kan me het verleden herinneren, alsof het nog niet verdwenen is. Ik bevind me dan in het 'stilstaande nu', het nunc stans uit de Middeleeuwse filosofie dat het symbool werd voor de eeuwigheid, het 'nunc aeternitatis' (Duns Scotus (1266-1308)) waarmee men ervaringen opdeed in meditatie en contemplatie. Het denken trekt zich terug uit de wereld van de verschijnselen en komt terecht in een virtuele ruimte, een 'nergens', een 'leegte', in de Middeleeuwen voor Eckhart (1260-1328) een ontvankelijke, innerlijke ruimte om God te kunnen ontmoeten.

Het spreken

Mentale activiteiten van de geest, zelf onzichtbaar en gericht op het onzichtbare, openbaren zich alleen in het spreken. Zoals verschijnende wezens hebben ook denkende wezens een drang om te spreken en zo manifest te maken wat anders helemaal geen deel van de verschijnende wereld zou zijn. In dit spreken gaat het niet om waarheid of onwaarheid, of om zijn of niet-zijn, maar om betekenis. De behoefte van de geest bestaat erin rekenschap af te leggen. In China is niet het gesproken woord, maar het geschreven teken beslissend. Voor de Chinezen maakt het schriftteken zichtbaar wat wij het begrip zouden noemen. Zij denken in beelden, niet in woorden.

Metaforen en analogieën

Toch is taal lang niet zo goed berekend voor de denkactiviteit als het gezichtsvermogen berekend is voor zijn taak, het zien. Geen enkele taal beschikt over een kant-en-klare woordenschat voor de noden van de mentale activiteit. Alle talen ontleen hun woordenschat aan woorden die oorspronkelijk bedoeld zijn om te verwijzen naar zintuiglijke ervaringen of andere ervaringen uit het gewone leven. Alle filosofische taal is metaforisch, bevroren analogie als het ware. Zij onthult een intuïtieve waarneming van gelijkenis tussen ongelijke dingen. Twee voorbeelden. Aan Plato's leer van de ziel ligt de volgende analogie ten grondslag: zoals de levensadem zich verhoudt tot het lichaam dat hij verlaat, zo wordt de ziel van nu af aan geacht zich te verhouden tot het levende lichaam. En de analogie die ten grondslag ligt aan zijn ideeënleer luidt: zoals het mentale beeld van de am-

bachtsman diens hand tijdens het verbaardigen leidt en tevens de maatstaf is voor het lukken of mislukken van het werk, zo is al het materieel en zintuiglijk gegeven in de wereld van de verschijnselen betrokken op een patroon in de hemel van de ideeën en wordt het volgens dit patroon beoordeeld. De metafoor overbrugt de kloof tussen de innerlijke, onzichtbare mentale activiteiten en de wereld van de verschijnselen. De oorsprong van de metafoor zelf moet eerder in de poëzie van Homerus (±800-±750) dan in de filosofie gezocht worden. Analogieën en metaforen zijn de draden waarmee de geest zich aan de wereld vasthoudt, ook wanneer hij, geestelijk afwezig, het directe contact met de wereld verloren heeft. Zij waarborgen de eenheid van de menselijke ervaring. Mentale activiteiten ontleen hun metaforen elk aan een ander zintuiglijk orgaan. Het zien levert ons een "gelijktijdige veelvoudigheid", laat ruimte voor "keuzevrijheid", terwijl alle andere zintuigen, in het bijzonder het horen, hun op waarneming gebaseerde eenheden van veelvoudigheid construeren vanuit een temporele opeenvolging van gewaarwordingen. Het geziene object laat mij zijn, zoals ik het object laat zijn, terwijl de andere zintuigen mij onmiddellijk beroeren. Alleen het zien levert de zintuiglijke basis op grond waarvan de geest zich een idee van het eeuwige kan maken. Deze metaforen beantwoorden aan de speculatieve, niet-cognitieve manier van denken. Sinds Bergson (1859-1941) wordt de gezichtsmetafoor steeds minder gebruikt, aangezien de klemtoon helemaal verschoven is van de contemplatie naar het spreken, de manifestatie van het denken. Hoewel de taal van het denken helemaal metaforisch is, bestaat er voor het denken zelf geen metafoor. Het denken hangt voor zijn conceptuele kader helemaal af van de gave van de metafoor die de kloof tussen het zichtbare en onzichtbare overbrugt. De enig mogelijke metafoor die men voor het leven van de geest kan bedenken, is de gewaarwording 'in leven te zijn'.

Wat doet ons denken

De metafoor 'in leven te zijn' weigert te antwoorden op de onvermijdelijke vraag: waarom we denken, aangezien er ook geen antwoord is op de vraag: waarom we leven. Wittgenstein (1889-1951) beantwoordt deze vraag met:

“Het gebeurt vaak dat we de belangrijke feiten pas gaan beseffen, als we de ‘waarom-vraag’ onderdrukken: deze feiten leiden ons dan in de loop van onze onderzoekingen naar een antwoord”. Dat doet Arendt dan ook. Zij stelt wel de vraag: “Wat zet ons aan het denken?” en gaat daarbij te rade bij de Griekse en Romeinse filosofie. In de pre-filosofische periode (800-500) hielden de Grieken zich vooral bezig met hun sterfelijkheid; het denken helpt om in de nabijheid van de onsterfelijke goden te komen. Plato is er van overtuigd dat het ware begin en principe van de filosofie de bewonderende verwondering is. Aristoteles (384-322) interpreteert de verwondering als een loutere verbazing of verwarring. Door verbazing krijgen mensen beseft van hun onwetendheid over dingen die kenbaar en binnen handbereik zijn. In de tijd van het verval van de Romeinse republiek en het keizerrijk (500 voor tot 400 na Chr.) ontwikkelt de filosofie wegen om aan de wereld te ontsnappen. Tenslotte Socrates (470-399) die de mensen als vroedvrouw, horzel en sidderrog prikkelt om niets als vanzelfsprekend aan te nemen, maar zelf te denken. Hij vindt van zichzelf dat hij niets weet en dus wil weten en niet wijs is en dus naar wijsheid streeft.

Tot slot

Heeft Arendt nu de vraag: ‘Zou het probleem van goed en kwaad, ons vermogen om recht en onrecht te onderscheiden, verband kunnen houden met ons vermogen om te denken?’ beantwoord? Het antwoord is nee, want niets garandeert dat denkende mensen geen kwaad doen. Als er iets is dat mensen ervan kan weerhouden om kwaad te doen, dan moet dit een eigenschap zijn die inherent is aan de denkactiviteit zelf, ongeacht haar objecten. Het denken verleent werkelijkheid aan onze identiteit zoals het in het bewustzijn gegeven is en resulteert daarbij in het geweten als zijn nevenproduct. Het geweten is dus geen inherente eigenschap van de denkactiviteit.

¹ De kring Geloof & Wetenschap besprak dit boek in 2017-2019

Tieden uut Nijhoof

Deze wereld omgekeerd

Lex van Wijngaarden

Bij het woord gedenken zie ik mij nog als kind in de kerkbank zitten, waar wij wekelijks de dominee hoorden uitspreken: “Gedenk de sabbatdag dat gij die heiligt”. En hoewel ik geen trauma heb overgehouden van mijn gereformeerde jeugd, voelde het destijds wel als een gebod: “gij zult gedenken” met dezelfde zwaarte als “gij zult niet doodslaan” en “eert uw vader en uw moeder”. Gedenken had voor mij als klein kind - net als het heiligen van de sabbatdag - iets statisch: stil zitten en ergens over nadenken.

Veel later begreep ik dat gedenken eigenlijk een medaille is met twee zijden: herdenken (terugkijken) en er lering uit trekken (vooruitkijken). Ofwel: vanuit bezinning tot actie komen. Zoals zo mooi verwoord in de slogan: herdenk de 4e mei en vier de 5e mei. Of zoals de feestelijkheden van 3 oktober voor mij pas compleet zijn met de herdenkingsdienst in de Pieterskerk.

Inmiddels leven wij in tijden van corona. We hebben de eerste week achter de rug van sluiting van scholen en horeca en het afgelasten van openbare bijeenkomsten. En we weten nog niet hoe dit zich verder zal ontwikkelen. Onwillekeurig kwam bij mij de vraag boven: zal deze crisis straks ook iets zijn om te ge-

denken? En dan hopelijk niet in de zin dat er veel doden te betreuren zijn, maar in de zin dat het een echt kantelpunt is in onze wereldgeschiedenis, een wake-up call: deze wereld omgekeerd! Het moment waarop we de idiotie van onze grootheidswaan zijn gaan inzien, onze zogenaamde onaantastbaarheid, de wijze waarop we onze aarde uitputten en de natuur verkwanselen, de productie van veel onnuttige dingen en het gesleep daarvan kriskras over de aarde. Het moment waarop het machtsvertoon en het grote geld niet meer leidend zijn, maar medemenselijkheid en saamhorigheid. Het moment waarop uitbreiding van Schiphol een belachelijk idee blijkt en een duurzame leefwijze niet meer dan logisch. Het moment dat alles even stil stond en wij tot bezinning zijn gekomen, tot inkeer en tot omkeer.

Het moment waarop we met z’n allen uit volle borst kunnen zingen: “Als God ons thuis brengt uit onze ballingschap, dat zal een droom zijn”. Of: “Zijn woord wil deze wereld omgekeerd: dat lachen zullen zij die wenen”. En: “Mensen zullen andere mensen zijn, de bierkaai wordt een stad van vrede”.

Hooglandse Vieringen

Iedere zondagochtend

De vieringen worden zo mogelijk in een wat andere vorm weergegeven via de website: www.ekklesialeden.nl

OVERZICHT

Paascyclus

zondag 5 april	Palmpasen	Julia van Rijn (liturg: Christiane van den Berg)
donderdag 9 april	Witte Donderdag (bij de Binnenstadsgemeente) aanvang 19.30 (wordt gestreamd)	
vrijdag 10 april	Goede Vrijdag	Marcel Barnard
zaterdag 11 april	Paaswake	Christiane van den Berg
zondag 12 april	Pasen	Christiane van den Berg

Duurzaamheid

zondag 19 april	In den beginne	David van Veen
zondag 26 april	Het droge komt te voorschijn	Henk Schouten
zondag 3 mei	De wereld wordt groen	Bert Boter (liturg Henk Schouten)
zondag 10 mei	Het is de hoogste tijd	Trees van Montfoort (liturg Christiane van den Berg)
zondag 17 mei	Verbonden met vogels en vissen	Japke van Malde
zondag 24 mei	God schiep de mens naar zijn beeld	Karin van den Broeke
zondag 31 mei	Sabbat, op adem komen	Christiane van den Berg

Cor van Bree

De afgelopen tijd hebben wij de eerste door velen als waardevol benoemde ervaringen opgedaan met een online manier van vieren. Ook in de komende tijd willen wij op deze manier als Ekklesiagemeenschap met elkaar verbonden blijven.

Op Palmpasen (5 april) gaat als gast Julia van Rijn voor. Zij is classis-predikant van de Protestantse Kerk Nederland in Zuid-Holland Noord. Op Witte Donderdag (9 april) zijn we te gast bij de Binnenstadsgemeente; het aanvangstijdstip is 19.30. Deze viering wordt gestreamd. Ds. Margreet Klokke is voorganger. Ook de vieringen van Goede Vrijdag, Stille Zaterdag en Paasochtend gaan wij online vormgeven, op dit moment is nog alles in beweging, maar wij verwachten dat het goede vieringen worden.

19 april start een serie gewijd aan de zeven scheppingsdagen van Genesis 1. De schepping: iets wat zich heel lang geleden heeft afgespeeld? Of is schepping iets wat nog dagelijks gebeurt, waarin ook wijzelf betrokken zijn? Dan is er verband met wat in deze tijd, een tijd van klimaatverandering, als “duurzaamheid” wordt aangeduid. Een actueel verhaal dus. Een voorbeeld. Wie het Genesisverhaal goed leest, merkt dat de Schepper in één ding ongelooflijk veel plezier heeft, namelijk in variatie. Het verdwijnen van soorten en bijzondere natuur komt daarmee vergeleken in een schril licht te staan. Vanaf Beloken Pasen (19 april) tot en met Pinksteren (31 mei) zijn er zeven zondagen en in elke zondag staat volgens de chronologie van het verhaal een bepaalde scheppingsdag centraal. In de reeks treden behalve ons verwachte voorgangers twee gastvoor-

gangers op: Bert Boter, predikant (PKN) te Voorschoten, op 3 mei, en Trees van Montfoort, eveneens predikant (PKN) en schrijver van het boek *Groene Theologie*, op 10 mei.

Verbondenheid in tijden van afzondering

Christiane van den Berg

Ruim een jaar geleden waren wij als Ekklesiagemeenschap betrokken bij de doorgaande viering in de Bethelkapel die het Armeense gezin Tamrazyan voor uitzetting moest beschermen. Een bijzondere ervaring. Ook omdat wij toen met elkaar een manier van vieren hebben gevonden en beproefd die wij als uiterst waardevol hebben ervaren. Vieringen die wij helemaal samen vorm hebben gegeven. Iemand uit ons midden stond op en deelde iets, een gedicht, een tekst, een korte overweging, een gebed. Daarna stilte, misschien een lied en dan stond er weer iemand op om iets te delen. De bijdragen en de volgorde waren niet afgestemd op elkaar. En toch klopte het... op heel bijzondere wijze. Nu, ruim een jaar verder, kunnen wij door het corona-virus onze vieringen even niet op de gebruikelijke wijze houden. Zou het een idee zijn om op een Bethel-kapel-achtige manier via de

website met elkaar verbonden te blijven? Iedereen die dat wil, stuurt een tekst, een gedicht een (link naar een) lied, of een korte overweging naar: webmasterekklesia@gmail.com Items worden op de website geplaatst en wij mogen erin delen. En weten ons op deze manier ook nu als gemeenschap verbonden met elkaar. Nevenstaand gedicht van Corja Menken-Bekius als een aftrap van mijn kant. Een gedicht bij de vroege lente die wij nu om ons heen ervaren. En misschien een bemoedigend gedicht in deze weken...

Vertrouwen

Ik zie haar eerste bloei
nog op het kale hout
en vraag bezorgd
vanwaar die vroege groei
de nachten nog zo koud

de boom zegt niets
maar bloeit mij aan
alsof haar zachte kracht
de strengste vorsten
zal weerstaan
ook deze nacht.

Corja Menken-Bekius

*bloemen en
kaars op de
tafel tijdens
een Ekklesia
viering*

*foto (via)
Monique van
der Gaag*

Christiane van den Berg

“Vroeg in de morgen” zegt Gerard Swüste, programmamaker en voorganger in de Amsterdamse Dominicus over dit lied van Huub Oosterhuis, “is een lied om mee op weg te gaan. Naar een onbekende bestemming. Met als leidraad een vuur, een stem, een naam. Zo gaan of zijn wij ook op weg. Er wordt niet zelfverzekerd voortgestapt. Het is een ongeorganiseerde bende, die strompelt en struikelt en het ook niet weet. Maar waar de tekst balanceert tussen gaan en strompelen, tussen visioen en niets zien, is het de muziek die ons gaande houdt. Een melodie waarin zachtheid, liefde, licht, hoop doorklinkt.”

De afgelopen dagen is de wereld om ons heen door het corona-virus enorm veranderd. Een verandering die van geloofsgemeenschappen om snelle reactie vroeg, vieringen zoals onze zondagse vieringen waren immers opeens niet meer mogelijk. In haast en met allemaal praktische overwegingen en belemmeringen in het hoofd werden beslissingen genomen, ook bij ons. De keuze om in beginsel niet een kerkdienst te streamen met een kleine groep mensen voor de rest die niet zelf aanwezig kunnen zijn. De keuze om in plaats daarvan de hele gemeenschap uit te nodigen om bijdragen in te sturen die dan om een ‘kern-liturgie’ heen komen te staan. Om op die manier hopelijk werkelijk samen vorm te geven aan online-vieren.

Ik heb er veel over nagedacht deze afgelopen dagen. Pas langzaam kon ik voor mezelf onder woorden brengen hoezeer achter ons gevoel en achter ons handelen een bepaalde Ekklesiologie schuilgaat, een bepaald denken over kerk-zijn en bepaalde beelden van kerk-zijn. Beelden en voorstellingen die bij het maken van deze afweging hebben meegespeeld. Vanuit andere beelden kom je immers tot andere keuzes.

Het beeld dat oprijst uit dit lied van Huub Oosterhuis en dat voor mijn gevoel past bij de keuzes hoe wij in deze tijd met elkaar kerk proberen te zijn, sluit aan bij de kerk als ‘Gods volk onderweg’. Een kerkbeeld dat het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) kenmerkte en dat ook onze Ekklesiagemeenschap heeft gevormd. De kerk als “avontuur van God en

mens samen. Van een gemeenschap die op weg was – als op een pelgrimstocht, zoekend en tastend. Met God aan haar zijde – als onzichtbare tochtgenoot. Op weg naar – inderdaad – God weet waarheen.” (Ruud Roefs)

Laten wij proberen om in deze tijd zo kerk met elkaar en in onze wereld te zijn. Een stoet die probeert elkaar niet kwijt te raken en die zoekend en tastend samen onderweg is.

*Vroeg in de morgen, donker was het nog,
zijn wij gegaan, een keer,
met niets dan in ons hart: ‘Ik zal er zijn’.*

‘VROEG IN DE MORGEN’

Vroeg in de morgen, donker was het nog,
zijn wij gegaan, een keer,
nog in ons hart de dichtheid van de nacht.

Jij bent niet die wij dachten. Uit het vuur
riep ons bij naam een stem.
Wij zagen niets. Jij riep: ‘Ik zal er zijn’.

Op licht en schaduw, bomen aan de bron,
op stilte leek die naam.
Een gloed van liefde schroeide ons gezicht.

Om wat wij hoorden (maar wat hoorden wij?)
om wat op vrijheid leek,
omdat het moest en blijven niet meer kon.

Zijn wij gegaan, onstuimig en verward,
om nergens om, om jou –
om liefde over alle grenzen heen.

Een troep die sloft en zwerft, de richting kwijt.
De nagalm van een stem.
De weerklink van wat woorden in ons hart.

Een slingerende stoet naar goed wijd land.
Een eeuwenlang smal pad.
Een ademtocht, de route van het licht.

Het duizendschone schitterende licht,
een file in de nacht,
een spoor van mensen die de nacht verslaan.

Die strompelen tot waar? Tot waar jij bent,
in rusten aan de bron,
in gloed van liefde, vuur dat niet verflauwt.

Vroeg in de morgen, donker was het nog,
zijn wij gegaan, een keer,
met niets dan in ons hart: ‘Ik zal er zijn’.

Tekst: Huub Oosterhuis; muziek: Antoine Oomen

Van het Bestuur

Sytske Visscher

Toen ik in november aantrad als secretaris van de Vereniging nam ik mij voor om in iedere Hooglandse Nieuwe een klein stukje met nieuws uit het bestuur te verzorgen. In normale tijden is het wel voldoende om zoiets ongeveer elke zes weken te doen. Maar we leven inmiddels niet meer in normale tijden. Op het moment dat ik dit schrijf (22 maart) mogen we nog naar buiten en de bevolking maakt massaal gebruik van die mogelijkheid. Overal zie je mensen wandelen en fietsen en lang niet iedereen neemt daarbij de geadviseerde 1,5 meter afstand tot de ander in acht. Het is dan ook maar de vraag of we er rond Palmvrijdag – als deze Hooglandse Nieuwe verschijnt –

nog steeds zo ongedwongen op uit kunnen trekken. Ik hoop het van harte, maar niets is zeker.

In de Hooglandse Nieuwe van februari gaf ik een opsomming van alle mooie en leuke activiteiten die in dit jubileumjaar van de LSE op het programma stonden. Zoals u inmiddels weet zijn al deze bijeenkomsten tot nader order geschrapt. Maar 'wat in het vat zit verzuurt niet' luidt het gezegde. We hopen, dat het mogelijk zal zijn op een later tijdstip alsnog te doen wat we voor de komende tijd gepland hadden. Omdat in deze tijd van corona-crisis eenmaal per zes weken informatie verschaffen volstrekt onvoldoende is, zult

u veel vaker van ons een digitale nieuwsbrief ontvangen. Ook zal veel vaker via de website informatie gegeven worden. In elk geval kunt u daar - zolang wij niet fysiek bij elkaar mogen komen - wekelijks een digitale zondagse viering vinden (www.ekklesia-leiden.nl/inspiratie-online-2/). Ook voor de kinderen van de kindervriendendienst is daar een plek ingeruimd. Zo hopen wij toch in deze lastige periode met u en met elkaar verbonden te blijven.

Belronde door bezoekersgroep

Christiane van den Berg

De bezoekersgroep is enkele maanden geleden gestart met een nieuw initiatief!

Naast onze bezoeksactiviteiten, waarmee we inmiddels ruim 30 personen/echtparen hebben bereikt, willen we graag meer mensen van de Vereniging (een beetje) leren kennen. We doen dat om bij te dragen aan het in stand houden en versterken van de onderlinge banden binnen de Ekklesia.

In september 2019 ontstond het idee om zoveel mogelijk leden van de Vereniging LSE een keer te bellen; om te horen hoe het met ieder van u gaat, wat de Ekklesia voor u betekent, of u deel (kunt) nemen aan de diensten en/of activiteiten en wat u misschien mist in de Ekklesia. Inmiddels hebben we ongeveer 75 adressen bereikt en hebben we gesproken met één of meerdere huisgenoten. Hoewel het telefoontje onaangekondigd was, stelde bijna iedereen de belangstelling op prijs en kregen we veel informatie, suggesties

en voorbeelden van praktische (onderlinge) steun die er al is. Soms kwam uit het gesprek een bezoeksafspraken voort. Ook konden we soms een verbindende functie hebben naar Christiane ten behoeve van haar pastorale contacten.

We hebben minstens nog een paar maanden nodig om alle adressen te bereiken, maar gezien de positieve reacties gaan we zeker verder met bellen. Voor het geval u het prettig vindt en/of nog niet bent gebeld, bent u daarvan met dit bericht op de hoogte.

Op verschillende manieren wordt binnen de Ekklesia de mogelijkheid tot bezoek bekend gemaakt. Wanneer u denkt dat iemand contact op prijs stelt dan kunt u dat aan een van ons doorgegeven.

Christiane van den Berg
(christianevandenbergt@ekklesia-leiden.nl)
Marijke Nuiver
(marijkenuiver@gmail.com)

In lijn met de huidige maatregelen, zullen we (tijdelijk) geen bezoeken afleggen, maar telefonisch contact zoeken.

reactie

Onderschatting invloed zondagse vieringen

"Die viering is blijkbaar een belangrijk middel om de eigen gemeenschap bij elkaar te houden", aldus Rob van den Boom in zijn belangrijke artikel over vieringen, in de HN van febr. 2020, p. 9. Volgens mij is het bij elkaar houden van de LSE-gemeenschap slechts één van de doelen van een zondagse viering. En misschien niet eens het belangrijkste. Ik heb het Rob zelf inmiddels al

gezegd: hij onderschat de (grote) invloed die zondagse vieringen (kunnen) hebben op de manier waarop mensen leven, denken, voelen en handelen. In organisaties voor goede doelen (in de ruimste zin van het woord) zijn mensen die zich verbonden weten met een levende geloofsgemeenschap oververtegenwoordigd. Dat geldt zowel voor professionals als voor vrijwilligers. Zo'n geloofsgemeenschap is dan niet zozeer het doel, maar eerder een middel om mensen te inspireren en te bemoe-

digen om zo goed mogelijk te leven. In de eredienst staat het visioen centraal, het bijbelse ideaal van Gerechtigheid, Vrede en Zorg voor de Schepping. Dat visioen (in bijbelse termen: het Koninkrijk Gods) is de krachtbron en het uiteindelijke doel van ieder van ons. Want zonder z'n visioen verwildert het volk, Spreuken 29,18.

Herman van Bommel

Uitgangscollectes Diaconie Ekklesia Leiden

Uitgangscollectes Diaconie Ekklesia Leiden

Opbrengsten (excl. digitale giften)

2 februari 2020: COC, Leger des Heils en HVO-Querido
€860,70

8 maart 2020: Vivir Juntos €539.29

Collecterooster

12 april 2020 (Pasen) Straat pastoraat voor dak en thuisloze mensen - Leiden

31 mei 2020 (Pinksteren) voor ouderen in een verpleeg- en verzorgingshuis - Bolivia

Vertrek Jeannette Bakker bij studentenpastoraat

Walther Burgering

Jeannette Bakker, humanistisch begeleider bij het studentenpastoraat Rapenburg 100, gaat half april uit Leiden vertrekken. Verschillende omstandigheden hebben eraan

bijgedragen dat zij deze beslissing heeft moeten nemen.

Intussen zoekt het team studenten-pastoraat naar een tijdelijke opvolger, met name voor het werk dat Jeannette op de Hogeschool deed. Daarnaast wordt bekeken hoe in de toekomst het multi-levensbeschouwelijke karakter van het team gewaarborgd kan blijven. Jeannette is vanaf september 2016 bij het studentenpastoraat werkzaam geweest.

Feddema actueel

Trump, een stabiel genie?

Hans Feddema

Twee journalisten van de The Washington Post publiceerden in januari een boek over president Trump met de intrigerende titel 'Een zeer stabiel genie'. Het is geen boek, waar je meteen naar grijpt. De titel spreekt je niet aan en je wilt liever niet betrokken worden in de polarisatie die momenteel gaande is in de Amerikaanse samenleving. Toch is het een boek van belang. Er wordt namelijk een beeld in geschetst van een machtig politicus, die in eigen land en elders in de wereld zacht gezegd nogal wat verwarring opriep en nog steeds oproept. Het zou chaos zijn in het Witte Huis sinds Trump daar de scepter zwaait. De twee journalisten aarzelen niet hem te typeren als autocratisch, roekeloos, impulsief, racistisch en als een man 'zonder benul van zijn bevoegd- en verantwoordelijkheden'. De titel kan in het licht van deze aantijgingen moeilijk anders worden geduid dan als cynisch. Bovendien zou Trump dit ooit van zichzelf te hebben gezegd.

We hebben allemaal, zeker als je een beetje met de internationale politiek meeleeft, een beeld van president Trump, negatief dan wel positief. Dat kunnen soms ook vooroordelen zijn. Maar de oordelen in dit boek zijn - de rechter zou er anders totaal mee afrekenen - onderbouwd en komen daardoor hard aan. Zo de verkiezingen ingaan voor een tweede termijn, lijkt me voor Trump dodelijk. Wie weet verrast hij ons door z'n ego te overstijgen en de grootheid op te brengen zich met deze ernstige aantijgingen over hem als president in functie, hoe pijnlijk ook, terug te trekken uit het electorale proces voor een tweede termijn.

(Dr. Hans Feddema is antropoloog, oud-Universitair docent aan de VU, historicus en in de politiek o.m. een der oprichters van GroenLinks en oud-Statelid van ZH)

De volgende

Hooglandse Nieuwe

zal verschijnen op

zondag 31 mei 2020

Het thema van dat nummer zal zijn

heilig

U wordt uitgenodigd om een bijdrage in te sturen, een stuk van maximaal 600 woorden. De kopijdatum voor het novembernummer zal zijn

zondag 17 mei 2020

Ekklesia Leiden digitaal

Op de website van de Ekklesia Leiden is een aparte pagina ingericht:

www.ekklesialeden.nl/inspiratie-online-2

Inhoud:

een digitale vorm van vieren (overweging, gebeden, muziek),

uitwerking voor de kindernevendienst om

thuis toch de viering mee te maken

(inclusief knutsel-idee)

een plek om iets te delen (tekening,

gedicht, verhaal, een site met muziek)

